

**Potaaga Fakamatalaaga he tau Komisina ke he Fonoaga
Fakaholoaga
Aho Gofua, 19 ia Aokuso 2019**

Nofoa ko Satyanand

Kua fakatautonu atu a mautolu ke he tau haomai, tau magafaoa, tau lagomatai, tau hukui-gahua ma e Kumikumi mo e tau hukui he Matakau Fakatonu he tau Haomai.

Tuga he fakamau ai he fonoaga Fakamua to fakaaoga he Komisina Loiale fa e puhala-gahua ke fakaoti aki e ha mautolu a gahua:

- Tau fakaholoaga puipui
- Tau fonoaga auloa mo e tau vikolaulau
- Liu-kumikumi mo e tau fakatokaaga
- Matutaki mo e fakagahua ke he matakavi

Mahuiga oti e tau puhala nai ke he Komisina ke logona tala mai he tau tagata tokologa mo e moua e tau talahauaga mitaki.

Komisina ko Erueti

Ke iloa tala atu foki ke he tau puhala ke matutaki ke he Kumiaga:

- Kumi ke he ha mautolu a kupega www.abuseincare.org.nz
- Vilo mai kia mautolu ke he numela 0800 222 727

Ko e fonoaga he Fakaholoaga nai ke lagomatai a mautolu ke mautali ke he fonoaga Fakatoka-Matakupu he tau aho (29 ia Oketopa - 8 ia Novema 2019).

Tau mena ha tautolu ma e aho nai:

- Fakamaama e tau kupu fa fakaaoga e mautolu ke he tau fonoaga.
- Fakatutala ke he fakaholoaga he fonoaga Fakatoka-Matakupu.

MANATU: nakai fai fakamooli ka ui ke tutala he aho nai

Ko e fonoaga Fakatoka-Matakupu ke 'fakakite e fakatino' ma e tau fonoaga auloa ha tautolu. Ke he fonoaga Fakatoka-Matakupu to logona tala ai ke he tau haomai, tau tagata omoi, tau pulotu fakaako mo e tau sipelisi.

Tau Fonoaga Auloa

Ko e 8 e pou mai he Tau Fakatokaaga Gahua ke takitaki aki ha mautolu a tau gahua oti, mo e lauia ai e tau fonoaga auloa:

- Leo-vagahau
- Tau kakano ne uta ai ke leveki
- Heigoa e eke-fakakelea mo e leva poke lahi fefe
- Tau mena ne tupu ha ko e eke-fakakelea
- Tau mena ne tupu ha ko e puhala gahua
- Fakatautonu mo e liu-leveki ke malolo
- Fakafoou he tau levekiaga ha tautolu
- Ko e Te Tiriti o Waitangi

Pehe mai ke he mata-fakatufono ko e tau fonoaga auloa kua tonuhia ke:

- Tutokotaha
- Fakatatai
- Fakamooli

Ko e kakano:

- To ha ha i ai e tau kupu fakaloea ka fakaaoga e mautolu kae to fakamaama atu e tau kakano.
- Falu a magaaho kua lata ke fakaaoga e mata-fakatufono ke puihui aki e tau tagata ha ha i ai.
- Hafagi mo e fakaataina e ha mautolu a tau puhala gahua.
- Nakai lata ke fakaaoga e loea haau.
- Ko e Kumiaga, nakai tatai mo e hopo Fakafili – nakai fai fakafetoko. Tuga a nai, ko e tau Komisina ke fifili ko hai ke huhu ke he tau fakamooli mo e heigoa ka huhu.
- To taute fakatatai he Kumiaga e tau tagata oti.
- Ko e tau Komisina ke fakamooli kua maeke e tau tagata he tau fonoaga ke logona e loto mafanatia.

Komisina ko Gibson

To muitua a mautolu ke he tikanga Māori he tau fonoaga auloa. Iloa he tau Komisina e tau tonuhia kehekehe he tau tagata mo e tau maaga kua fakafita mai. Tuga a nai, falu fonoaga auloa to fakahoko ke he tau marae poke tau Fale Fono Maaga ke mafanatia e tau loto tagata.

Mukamuka mo e Lagomatai

- Ko e tau fonoaga mo e tau puhala gahua to fai hala mukamuka ma e tau kafokia, tau magafaoa mo e tau lagomatai.
- To ha ha i ai taha tagata Fakahokohoko he NZSL ke he tau fonoaga auloa.
- Ha ha i ai e tau puhala kehekehe ke fakakite-tala ai ke tuga e penolo poke matakau fakamooli.
- Maeke e tau fakamooli ke fufu e tau higoa poke fai taha ke lagomatai a lautolu ke fakafita ai.
- To ha ha i ai e tau tagata gahua leveki tuaga-malolo ke he tau fonoaga auloa.

Komisina ko Alofivae

Manako liu-talimai a mautolu ko e fefe e tau puhala gahua mo e tau fonoaga auloa.

Tohi ke he Fakatufono ma e Tau Kumikumi 2013 ne pehe mai ko e tagata, matakau poke kautaha gahua, ko e tau Matutaki Tonu kaeke kua:

- Fai gahua lahi a lautolu haggao ke he matakupu ne fae kumikumi ki ai.
- Fai logonaaga lahi a lautolu ke he matakupu.
- Fai vagahau fakakelea/tuaha kia lautolu ke he fonoaga.

Maeke ke fakafita ke he fonoaga auloa kae nakai ko koe ko e Matutaki Tonu

Ko e Tau Matutaki Tonu:

- Kua maeke ke fakakite-tala mo e foaki e tau tohi tala fakamau ke he fonoaga.
- Maeke ke foaki e totouaga ko e Matutaki Tonu ke he falu ni a fonoaga.
- Maeke ke ole mai he ha magaaho ni - matutaki mai kia mautolu ke iloa e tauteaga ia.
- Fai tagata mo e tau faahi gahua kua fita he ole mai ke totou ko e tau Matutaki Tonu.

Manako e tau Komisina ke ole mai e tau haomai, tau omoi mo e tau matakau maaga ke totou ko e tau Matutaki Tonu, kaeke kua tonuhia. Maeke he tau tagata ne tatai e tau mahaniaga mo e tau tutuaga ke kau auloa mo e ole mai ko e matakau taha.

Hane fae gahua ki ai e tau Komisina ke he tau matakupu mo e tau manatu-uho ke fakatutala ki ai ke he tau fonoaga auloa ka kamata he tau 2020 ke he tau 2022.

To fakakite fakalaulahi atu kaeke kua mau e fakaholoaga.

To tuku atu fakamua e 'tohi/fakakite gahua' a to hoko ai e fonoaga. To fakakite ai ke he tohi na e tau mena ma e fonoaga.

Komisina ko Shaw

Fakaataaga ke Matutaki

To fifili he tau Komisina ko hai kua maeke ke fakafita ai ke he ha fonoaga auloa. Ka fifili a lautolu ki ai to manamanatu ke he tau mena nai:

- Fai fakakite-tala mahuiga nakai e tagata ia.
- Tokologa fefe e tau tagata ne amanaki ke fakakite-tala.
- Kua lata nakai e tagata ke tutala ke kitia kua fakatatai e fonoaga (fifiliaga tonuhia).

Ka moua e fakaataaga ke matutaki to fakakite atu he taha Komisina kia lautolu ia ko e HEIGOA ha lautolu ka taute ke he fonoaga.

Fakatupe Lagomatai Totogi-Loea

Ko e tau matutaki neke manako loea lagomatai tutokotaha.

Kua maeke e ha tagata kua matutaki ke he ha fonoaga auloa ke ole ke totogi hana loea mai he tau Tupe Lagomatai Totogi-Loea he Komisina.

Hane fae gahua ai ke he puhala ke fakaholo aki e fekau nai kae to fakakite atu kaeke kua mau.

Ko e tau loea lagomatai ke he tau fekau nai ko lautolu mai he tau tutuaga kehekehe.

Ko lautolu kua moua e fakaataaga ke matutaki ke he fonoaga Fakaholoaga:

- Ms Annette Sykes (lagomatai/loea)
- Ms Sonja Cooper (lagomatai/loea)
- Ko e Lotu Egekalikene
- Ko e Fakatufono
- Ko e Lotu Katolika
- Ko e Selavaisene Aami

Loea Lagomatai kia Simon Mount: Tau mena fa mahani kua fakakite e lautolu kua fakaata ke matutaki

Tau Peehiaga Ufiufi/Pulaevesi mo e Puipui

Ha i ai e manamanatuaga ke he ufiufiaga he tau haomai, tau magafaoa mo e tau lagomatai. Kua lata ia tautolu ke fakamooli kua leveki falamitaki ha lautolu tau puipuiaga. Kua kitekite fakamakutu lahi e Komisina ke he mena nai. Ha ia mautolu e tau puhala ke leveki aki e tau talahauaga fakatagata mo e puipui malu ai.

Ko e Fakatufono mo e Selavaisene Aami kua talia ke utakehe e puipuiaga ke fakaata e tau haomai kua saina e maveheaga nakai-fakakite ke tutala ai ke he Kumiaga.

Veveheaga 15 he Fakatufono he tau Kumiaga 2013 kua fakaata e Kumiaga ke taute e tau fifiliaga he tau puipuiaga he tau talahauaga. Ko e tau peehiaga to fakakite ai ke he kupega ha mautolu. Ko e kakano to fai puipuiaga pauaki ma lautolu kua tonuhia ki ai.

Tau magaaho ma e tau mouaga talahauaga

To lali e Komisina ke tuku fakalahi ke he tau kautaha gahua e tau magaaho kua taute e tau tohi-tala fakamau ka ole a mautolu ki ai.

Amaamanaki ko e tau kautaha gahua ke kumi fakamakutu ke moua mafiti e tau talahauaga ia. Kua lata ni ke gahua auloa a tautolu ke he fekau nai.

Tuaga mo e Fakaholoaga he Tau Fonoaga

Hane fifili ai a mautolu he tau matakupu mo e tau manatu uho mo e tau fakaholoaga he tau fonoaga auloa to fakakite atu mafiti.

Fifiliaga Tonuhia mo e Kapitiga he Fakafiliaga

Kua manako e Fakatufono ke fai Kapitiga he fakafiliaga ke fakamooli ai kua ha ha i ai e fifiliaga tonuhia ke he tau fonoaga.

Talitonu e Komisina ko e Kanosela Lagomatai ke fakamooli kua fakatatai mooli e Kumiaga. To fakakite he Kanosela Lagomatai ke he tau Komisina ko hai kua lata ke ha ha i ai ke he fonoaga poke manako nakai ke he taha loea.